

Gen No.....

Class No..... శ్రీరస్తు.

Date.....

Price.....

A. 277

శ్రీమతా-శ్యావకులజలధికాస్తుభేన

కవికులకమనీయకీర్తికదమ్మెన

శ్రీమకా మహీశూరమహారాజాస్థానపణ్డితేన

సోసలె. గరళపురీశశాస్త్రిణా విరచితః

చమ్పూరామాయణయధికాణ్డిః

మైసూరు నద్విద్యాశాలాధ్యక్షుణ

మైసూరు మహారాజాకాలేజ్ సంస్కృతపణ్డితేన

మణ్డియం పేరీస్వామి తిరుమలాచార్యుణ

విరచితయా మధుమజ్జుర్యాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితః

గ్రంథకర్తృర్ద్వితీయపుత్రుణ శ్రీమకా మహీశూర

మహారాజాస్థానపణ్డితేన సోసలె, అయ్యశాస్త్రిణా

మైసూరు నద్విద్యామందిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితః.

o v f c .

అస్య గ్రంథస్య ముద్రాపణే సాహాయ్యకర్తారః.

---

మ || సోసలె అణ్ణయ్యశాస్త్రీ గ్రంథకర్తుః జ్యేష్ఠపుత్రః.

మ || కాన్తరాజేఅరసే. మహారాజస్యాలః.

శ్రీ || ఉ || పెరీస్వామి తిరుమలాచార్యః. వ్యాఖ్యానకర్త.

శ్రీ || పుట్టశ్యామపణ్డితః. మహారాజవైద్యశాలాపణ్డితః.

శ్రీ || ఉ || ఆజీ. ఐయ్యవైయ్యంగార్యః ముద్రాశాలాధికారి.

---

రిజిస్టర్. కాపీరైట్.

---



శ్రీరస్తు.

చమ్పూ రామాయణే యుద్ధ కాండః.

విద్యావైశద్యబీజాయ విఘ్నసంహృతఘాతినే ।  
సర్వారఘేఘ్న సేవ్యాయ పురాణకరిణేనమః ॥

వస్త్రే సీతాహృదానన్తమిన్దీవరదళమృతిమ్ ।  
కున్దైస్తువిశదామన్దమన్దహాసలనన్తుఖమ్ ॥

బద్ధా సేతుం సముద్రే తరళతరళరక్తాగ్రనిఘాతముద్రై  
గత్వా స్తేవ్యైశ్చ లజ్జాం మదభరమలివై రాక్షసైర్నిర్విశజా  
మ్ । హత్వా బాణేర్దశాన్యం క్షితిభృదరిముఖైర్దేవతే రాత్రదా  
న్యం లభ్యా లక్ష్మీం సమాయాద్రఘుకులతిలకొయస్సదాసస్పృ  
యాత్ ॥ ౧ ॥ రక్షోభిః ఖరసూకరోష్ట్రైవదనైః కూర్తైర్దశాస్య  
జ్జియా నీచోచ్ఛావచ భాషితైరతితరాం నిర్భుత్సితాపన్వయమ్ ।  
యాశారుణ్యరస్తేకశేవధిరనాగాంసీత్యపాసీదమూన్యాకల్పం వి  
తనోతు భద్రమధికం సానస్సదాజానకీ ॥ ౨ ॥ యస్త్యక్త్యాఽఘ  
లభోగభాగ్యవిభవక్రీడావనేయావనే రాజ్యం కింఞ్చ నిరుద్ధబాష్ప  
కణికాం కాన్తాం నవోధామపి । యాన్తం కాననమన్వగాద్రఘుప  
తిం సోఽయం సుమిత్రాసుతో దాన్యం తద్విదధాతు రామపదయో  
రాశాన్యమన్వన్నమే ॥ ౩ ॥ లీలాలజ్జితవారిధిర్దనకజాం దృష్ట్వా  
సమర్పిత్పికామానన్దామృతవారిధౌ వరిపతన్నాదాయ చూడా  
మణిమ్ । యోరామణనిరీక్షితస్సకరుణం దీప్తుకరపాన్ద్యాభృతై  
స్తస్మే మారుతయే నమోభగవతే మాన్యస్సనాన్యోభువి ॥ ౪ ॥

శ్రీ మత్సరకావ్యము

శ్రీమత్సరకావ్యపంచవారిధిసుధాధామా కృతపాహితీసీమాశ్రీవక్త్రీ  
 శత్రుత్యభిలసన్నామాబుధాగైపరః । తర్హవ్యాకృతితస్త్రీకోవిదకు  
 లాత్తంసోస్పహంసోభువిఖ్యాతస్సత్కవిమాభిమణ్డనమణి ధైగీయతే  
 యోబుధైః ॥ ౫ ॥ యేనశ్రీ రఘునాథదివ్యచరితం ఛమ్పూప్రబద్ధా  
 త్తనా శృణ్కారాదిరవైస్సుస్పటికృతమభూచ్ఛ్రీయుద్ధకాణ్డాభిధమ్ ।  
 తస్మాత్సర్వకలావిలాసభవనాల్పంప్రాప్తవిద్యాలవో వ్యాఖ్యాతుం  
 తమపిప్రబద్ధమధునా నజ్జేనలజ్జేకథమ్ ॥ ౬ ॥ శ్రీవత్సాన్వయసిద్ధు  
 కాస్తుభమణే శ్రీమత్పేరిస్వామినో జాతోధ్యాపితవేదమాభియుగళ  
 శ్రీశ్రీనివాసోగురుః । సూనుస్తవ్యగురోరమగ్రహవశాచ్ఛ్రీవైల  
 నామాజీతస్తద్వ్యాఖ్యాం మధుమజ్జరిం వితమతే గృహ్లాస్తు విద్య  
 ద్వరాః ॥ ౭ ॥ కవిస్సైంధ్యంవాగ్నిస్సరభితయశశోభితదిశఃకధా  
 నాథోనాథాధశముఖరిపుశ్శ్రీ రఘువతిః । కృతిస్సామాప్యీకప్రకరపట  
 లీకింబహువిధైర్వచోభిర్దవోహం పునరపిచ ధన్వఃపునరపి ॥ ౮ ॥  
 ఇహోన్వయముఖైవైశ సర్వం వ్యాఖ్యాయతే మయా । నామూలం  
 లిఖ్యతే కించిత్సాహపేక్షితముచ్యతే ॥ ౯ ॥

చా ॥ ఆథ త్సతభవాన్నిఖలవిద్యజ్జనమణ్డలమణ్డనాయమా  
 సః కవికులకమనీయకీర్తికథమ్భుః గరళపురిశ నామాకవిః ॥ ౧౦ ॥  
 “కావ్యంయశ్చైదర్థకృతే వ్యవహారవిధే శివేతరక్షతయే । సద్యః  
 పరనిర్వృతయే కాన్తాసంమితయోషదేశయజే ॥ ” ఇత్యాద్యా  
 లక్షారికవచనప్రమాణ్యాత్ కావ్యస్య నిఖలశ్రేయః ప్రయోజ  
 కతామ్, కావ్యాలాపాంశ్చ సర్వయేదితి నిషేధవాక్యస్య అసమ్మా  
 వ్యపరకాంచ పశ్యేత్ నిజభుజవిక్రమవిజితనిశిచరనిషహస్య దశరథ  
 తనయస్య చరితబిబన్ధనం యుద్ధకాణ్డాభిధానం ప్రబన్ధంచీక్షుః, వి  
 శ్మనిశ్చత్రిపుల్వకం చికిషిత్ గ్రన్థపరిసమాప్తిం కామయమానః,  
 “సమాప్తి దామ్యోమద్గ్రన్థమాచరేత్ ” ఇత్యాదిశిష్టా చాతానుమిత్యు

బాహుళ్యకర్తవ్యతాకస్య, “ ఆశీర్వామసిగ్రీయావస్తునిర్దేశో వాపిత  
స్తుభిమ్ ” ఇతి ఆశీర్వాద్యన్యతమస్య ప్రబంధముఖలక్షణత్వాన్ని జేష్ఠ  
దవతాం నమసుకరుతే.

విద్యతి || విద్యా - వేదవేదాక్యాదయః, “ అక్టావివేదాశ్చ  
త్పాఠో మిమాంసాన్వాయవిస్తరః । పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ వి  
ద్యాహ్యేతాశ్చతుర్వక ” ఇతి స్మరణాత్. తాసామ్ విశదస్యభా  
వో వైశద్యమ్ - ప్రకాశః, జ్ఞానగోచరత్వమితి యావత్; తస్యచీ  
జాయ - నిమిత్తకారణాయ, నిరవద్యవిద్యావిశ్రాంతనిపుణాయేత్య  
ర్థః. యద్యా, విద్యా - జ్ఞానమ్, తస్మాద్వైశద్యమ్ - నైర్మల్యమ్,  
నిర్దోషత్వమితిర్థః; భ్రమవిప్రలమ్బదిరాహిత్యమితి యావత్.  
తస్యచీజాయ; విఘ్ననాం సజ్ఞాతం హస్తీతి విఘ్నసజ్ఞాతఘాతీ,  
తస్మై. నర్వేషాం కార్యాణామితిర్థః, ఆరమ్భస్య నమబ్ధసా  
వేక్షత్వాత్; ఆరమ్భేషు - ఉపక్రమేషు. యద్యా, ఆరభ్యస్త  
ఇత్యారమ్భః - కార్యాణి, తేషు సర్వకార్యేషువీత్యర్థః. సే  
న్వాయ - సేవితుమర్హాయ, అస్తరాయ నిరసనద్వారా కార్యఫల  
ప్రదత్వాదిభావః. పురాణకరిణే - చిరస్తనకుష్టరాయ, ఉక్తవిశే  
షణానుగుణ్యాద్విన్వాయకాయేతి ఫలితమ్. నమః, అత్ర నమః ప  
దేన కవిః విఘ్నేశ్వరవిషయకం స్వావధికౌతుర్నప్రకారకం జ్ఞానం  
ప్రకాశయతి. విద్యావైశద్యేత్యర్థం సంయుక్తవ్యక్తనానామ్, అ  
న్యత్ర ఘనాదాదీనాంచ కేవలనామసకృదావృత్త్యా వృత్త్యనుప్రా  
సృష్ట్యాల్లక్షాణః; తదుక్తం విద్యానాథేన || శ్లో || “ ఏక ద్విప్రభృ  
తీనాంతువ్యక్తనానాం యదాభావేత్ । పునరుక్తీసానామన్వత్స్య  
నుప్రాసృష్ట్యేతే ” ఇతి. ప్రాయశస్సర్వత్రాప్సిన్నయమేవాలక్షా  
ణోద్ద్యవ్యవ్యః; విశేషస్తు వివిధ్యతే. కించ ప్రాయేణ ద్వాత్రోపా  
శః; తల్లక్షణం త్రైవేదోక్తమ్, “ ద్వాత్రోపాకన్యకథితో బహిరస్త

౪

చక్షూరామాయణే .

ప | పర్యజేగ్రా ఫణిని శ్రీయాసహ గతావ్యచ్చిద్ర నిద్రాసుఖం క  
స్తింశ్చిత్సారిణి క్వవాదిశి సకృన్నాథ వారక్షమామ్ | ఇత్యాక్రష్ట  
తి తద్దిరైవసహాయస్సద్యోజజా గారసశ్రీమాణా స్వస్తికృదస్తు కాస్తుభ

స్ఫురద్రసః" ఇతి. అత్రాదా భూ దేవతాకస్య సర్వగురోర్మగణస్య  
సమావేశాద్విస్తార్థసిద్ధిస్సూచ్యతే; తచ్చాక్రమ్, "శుభదోమోఘా  
మిచుయః" ఇతి. గ్రహాదౌ వకారస్యామృతబీజస్య ప్రయోగాన్మృ  
బద్ధస్య ఆకల్పస్థాయిత్వంచ నజ్జటతఇతి సర్వమువదాతమ్ || ౧ ||

అథకవిర్విఘ్నేశ్వరనమస్కీయారూపమగ్గళమాత్రేణాత్మ  
ప్యణ నిరుపాధికకృపానిధిం శ్రీహరిం శ్రేయఃప్రార్థయతే || పర్య  
జేగ్రా ఇతి || యః - భగవాణ్, ఫణిని - శేవయాపే, పర్యజేగ్రా - శయనే  
శ్రీయా - లక్ష్మ్యాసహ, అచ్చిద్రనిద్రాసుఖమ్ - అవిచ్చిన్నంనిద్రా  
స్థమ్, గతః - ప్రాప్తాపి, కస్తింశ్చిత్ - ఉదాసనీయఇతిభావః.  
కరిణి - గణే, క్వవా - కస్యాంచిద్దిశి, అజ్ఞాతాయామిత్యర్థః. మన్నా  
థ - మమస్యామిణ్, వారిమాంక్ష - పాలయ, హౌతి కష్టాస్వాదా  
నుచాదే. ఇతి సకృత్ - నతు ముహుర్ముహుః, అత్ర సకృచ్ఛబ్దేన  
కథానాయకస్య శ్రీరామచన్ద్రీస్యభగవతః అవతారాన్తరాపాధార్  
ణం పరమకారుణ్యం సూచ్యతే; తథాచ శ్రీరామాయణే "సకృదేవ  
ప్రపన్నాయ తవాస్తీతిచయాచతే | అభయంసర్వభూతేభ్యోదదా  
మ్యేతద్వ్రతంమమ" ఇతి. ఆక్రష్టతి - క్రోశతినతి, తస్యకరిణః  
గ్నిరైవసహ - మన్నాథేత్యాది వాచాసాకమేవ, సద్యః - తక్షణమే  
వ, నతువిలంబ్య, జజాగార - ప్రబుద్ధవాణ్, జాగృనిద్రాక్షయఇతి  
థాతోర్లిట్ . దీనజనావసతత్పరత్వేన కరుణరవక్రవణానుపదమేవ  
నిర్నిద్రోభూదిత్యర్థః. సతాదృశః, శ్రీమాణ్ - లక్ష్మీసహితః,  
కాస్తుభమణిః - రత్నవిశేషః, శ్రీవత్సః - లాఙ్ఘనమ్, తౌవక్షసి య  
స్య సతాదృశః హరిః - గజేన్ద్రీవరిత్రాతా, స్వస్తీతి మగ్గళవాచక

(౨)

యన్త కాణ్డః.

౫

మణిశ్రీవత్సవత్సాహరిః || ౨ || సావిత్రనస్తతిభువాం భువనేశ్వ  
 రాణాం చారిత్రవర్ణనవిధౌ విధిరప్రగల్భః | స్యాదేతద్భిమధనం  
 మవ్యయమ్; తతగ్రోతీతి స్వస్తికృత్. అస్తు - అస్తాకంకల్యాణప్ర  
 దోఘాయాదిత్యర్థః. అత్ర కరిహరిక ర్తృకాక్రష్టనజాగరణయోః కా  
 ర్యకారణయో ససహత్వవర్ణనాదక్రమాతిశయో క్త్యలజ్కారః, “ అక్ర  
 మాతిశయో క్తిస్సాస్యతసహత్వే హేతుకార్యయోః ” ఇతి లక్షణాత్.  
 గజెష్ట్రవిషయణీ హరిగతా కరుణా కవివిషయాం తాం పుష్టాతీతి  
 ప్రేయోలజ్కారోపి బాధ్యః. అత్రాశీరలజ్కారఇతికేచిత్, “ ఆ  
 శీర్నామాభిలషితవస్తుసశ్శాసనంమతమ్ ” ఇతిలక్షణాత్. శాదూఁ  
 లవిక్రీడితవృత్తమ్ || ౨ ||

అథేదానీం కవిః వర్ణనీయమహిమాతిశయేన తద్వర్ణనవిధౌ  
 న్వస్యాసామర్థ్యం ప్రకటయన్ తస్యాన్యథాసిద్ధిం దర్శయతి || సా  
 విత్రైతి || నవితురియం సావిత్రీ || సూ || తస్యేదమిత్యన్, తాదృశీ  
 నస్తతిః || సూ || స్త్రియాఃపుంపదిత్యాదినా పుంపద్భావః. తత్ర  
 భువామ్ - సూర్యవంశోద్భవానామ్, భువనేశ్వరాణామ్ - రాజ్ఞా  
 మ్, చారిత్రన్య - సాగరఖనన సేతుబన్ధనాదిరూపవ్యాపారన్య, ప  
 ణానవిధౌ విధిః - బ్రహ్మపి, అప్రగల్భః - అకుశలః, కిముతవయమి  
 తిభావః; విధిప్రగల్భఇతి ధ్వనివేవ గమ్యమానత్వాదపేరప్రయో  
 గః. స్యాదేతత్ - అస్తాం తదప్రా గల్భ్యవ్యసనమిత్యర్థః. తస్మి,  
 కథమసాధ్యసాధనప్రవృత్తిరితీచే త్తదన్యథాసిద్ధిమప్రస్తుతార్థనిదర్శనే  
 నోపన్యస్యతి, అభీత్యాదినా || అభిమధనమ్ - సాగరవిలాడనమ్,  
 మన్దరాది బహువిధసామగ్రీ సాధ్యమితి భావః. క్వ, నికాతమ్  
 స్వమ్ ధనమ్ యెభ్యస్తైనిస్సాః - దుర్గతాః, మధనానుకూలసా  
 ధనహీనాఇత్యర్థః. సురాః - దేవాః, క్వ, సాధనహీనైస్సాగర  
 మధనం సాధితుమశక్యమేవేతిభావః. తథాపి తేహం తత్ప్రీద్ధిందర్శ

క మ్పూ యా మూ య నే .

కృసురాః కృనిస్వాః కింకిం నసిభ్యతి రమాసుహృదిప్రసన్నే || ౩ ||  
రసవత్తరభోజకావ్యలగ్నా కృతిరస్వాదురసాపి నఃకవిభ్యః | స్వద  
తే నగుణస్య సాహచర్యాదమృతాంశోర్మలినేవ లక్ష్మరేఖా || ౪ ||

యతి . కింకిమితి || రమాసుహృది - లక్ష్మీనహచరే శ్రీహరా , ప్రస  
న్నే - సానుగ్రహేనతి , కింకిం నసిభ్యతి , సర్వమవ్యభిలషితంసిభ్య  
త్యైవేత్యర్థః . యథాసురాణాం సాగరమథనసిద్ధిః తద్వదస్సాకమకు  
శలధిషణానామవ్యభిలషితసిద్ధిః భగవదనుగ్రహవైభవేన భవేదేవే  
తిభావః . అత్రాప్రస్తుతాయాః భగవదనుగ్రహవశేన సురకర్తృక  
సాగరమథనసిద్ధేర్వర్ణనస్య తెజైవహేతునా కవేఃప్రస్తుతస్వకర్తృ  
కనవిత్పవంశభూభృచ్చరిత్రవర్ణనప్రాగ్భ్యుసిద్ధిప్రతిపాదనసర్వ  
వసాయిత్యాత్సారూప్యవిబద్ధనా అప్రస్తుతప్రశంసా . వనస్తలిక  
వృక్షమ్ || ౩ ||

ఆధేదానీం స్వచికేషితగ్రన్థస్య సహృదయహృదయజ్ఞమతా  
ముపపాదయతి || రసవత్తరేతి || రస్యనై స్వాద్యన్తృతి రసాః శృణ్వా  
రాదయః అప్షిక్ సన్ధీతి రసవత్ , అతిశయేన రసవత్ రసవత్తర  
మ్, తప్షిక్ భోజకావ్యే - శ్రీభోజరాజప్రతిపాదితచమ్పూరామాయ  
ణవజ్ఞకాణ్డరూపకృతా , లగ్నా - నక్తా , అస్వాదురాస్వాదాన  
ర్ణః రసః శృణ్వారాదిః యస్యాం తథాభూతాపి , నః - అస్మాక  
మ్, కృతిః - యుద్ధకాణ్డరూపా , గుణాః - ఆహ్లాదకరత్వాదయః ,  
వైస్సహచర్రతృతి సగుణః , తస్య - తాదృశస్య , అమృతాంశోః - సు  
ధాకరస్య , సాహచర్యాత్ - సంసర్గాద్దేతోః , మలినా - మలీమసాపీ  
త్యర్థః . లక్ష్మణః - కళహస్య , రేఖేవ , కవిభ్యః - రసాస్వాదనచతు  
రేభ్యః , స్వదతే - రోచతే , “ గుణవద్వస్తు సంసర్గాద్యాతిన్యల్ప  
పిగారషమ్ ” ఇతిన్యాయాదితిభావః . || సూ || రుచ్యగ్ధానాం ప్ర  
యమాణత్వచతుర్థి . “ స్వదఆస్వాదనై ” ఆస్వాదనమనుభవో యది



శ్రుత్యా శ్రోత్రపుటద్వయా న్నరమృతోద్ధారాబ్ధిరోమారుతేః శ్రు  
 త్వేత్వైక్యకులన్నషాజనమపి ప్రాప్తాం దశాంతాద్యశీమ్ । అన్త  
 ద్రిప్తదశాన్యరోషదహనన్వాలాగ్రభణ్ణీవకోవ్యక్ష్ణోరావిరభూదహర్ష  
 శ్చరుచావకర్షకత్వమ్. అత్ర కృతికళజగ్రేఖయోర్భృజశావ్యసు  
 ధాకరసాహచర్యాతగ్రవికులోపలాట్యత్వోక్త్యా బిమ్బప్రతిబిమ్బ  
 భావేన సాదృశ్యప్రతీతెరుపమాలజాగ్రః. వనన్తమాలికావృత్తమ్.  
 తల్లక్షణమ్. “ విషమైసనజాగుమాసమై చేత్సభరాయశ్చసనన్తమా  
 లికాస్యాత్ ” ఇతి. ॥ ౪ ॥

ప్రూర్వకథానుసారేణ ప్రస్తుతకథాముపక్రమతే ॥ శ్రుత్యేతి ॥  
 శ్రోత్రపుటద్వయస్య అన్తః - అన్తర్దేశే, అమృతోద్ధారాణ - సుధా  
 ప్రావతూపాః, కణ్ణానన్దనన్దాయిన్యిత్యర్థః. అత్ర ఉద్ధారశబ్దో  
 గాణార్థపర్యవసాయితయా నజనుస్సావహః, ప్రత్యుతకావ్యస్య  
 ఆత్యన్తశోభాజనకపవేత్వవధేయః. తథాచోక్తం దణ్డినా “ నిష్ఠ్యా  
 తోద్ధీర్ణనాన్తాదిగౌణవృత్తివ్యపాశ్రయమ్ । అతిసున్దరమన్వ్యత్రగ్రా  
 మ్యకత్వ్యాంవిగాహతే ” ఇతి. ఘారుతేః - సవనసుతస్య, గిరః - సీతా  
 దర్శనతత్సల్లాపాదివిషయాః, శ్రుత్యా, ఇత్వైక్యకులన్నషాజనమ  
 పి - జానకీసుపీత్యర్థః. అపినా తస్య అతదర్హత్వం సూత్యతే. ప్రా  
 ప్తామ్ - ఆపన్నామ్, తాదృశీమ్ - అశోకపనికానివాస రాక్షసాపరా  
 ధాదిరూపామ్, దశామ్ - అవస్థామ్, శ్రుత్యా - ధ్యాత్యా, అహ  
 ర్వతిః - సూర్యః, తస్యకుల - వంశే, జాతాః యే త్కౌభృతః -  
 రాజానః, తెషాంఘణైః - శ్రేష్ఠస్య శ్రీరామచన్ద్రీస్య, అన్తః - హృ  
 దయే, దీప్తస్య - ప్రజ్వలితస్య, దశాన్యరోషదహనస్య - దశగ్రీవవిష  
 యకకోవపావకస్య, జ్వాలాగ్రభణ్ణీ - శిఖాగ్రపరిపాటీవ, తద్వదతి  
 భీషణ ఇతిభావః. తోపి - అనిర్వాచ్యః, శోణిమా - ఆరుణ్యమ్, అ  
 క్ష్ణోః - లాచనయోః, ఆవిరభూత్ - ప్రాదురాసీత్. శ్రుత్యా

తికులత్పూభృన్నశోణమా || ౫ || X || తదానీం తదాశయానువ  
 ర్తినా వ్లవగచక్రవ ర్తినా దూతముఖాదాహూతాః పురుహూతాధిక  
 భుజప్రశస్తయో మలయ మహేష్ఠ్రీ మద్దర రైవతకప్రముఖగిరిదరీవన  
 తయః వ్లవగసేనాపతయః కుముదనశనీలగజగవయగన్ధమాదనప్రభృ  
 తయః ప్రస్థాయ సత్వరం నిజనిజైరనీకైస్సాకమతివిర నిరీక్షితస్వా  
 మికార్యనిర్వాహసమయలాభసులభో వైషేణ తోషేణ ప్రతిపద

త్పృత్వైత్యనస్తరం స్థితస్యతి రామచన్ద్రీస్య విశేషణమధ్యాహ  
 ర్యమ్, అన్యథా శోణిముః శ్రవణ స్మరణకర్తృత్వానువవతైః, అ  
 త్ర ఆజ్ఞానేయ ముఖాత్ సీతాప్రవృత్తిముపగమ్య మోదమానస్యాపి  
 రఘువీరస్య తదీయ దుర్దశావృరణ సమయ సమాశ్లిష్టవీరసాతి రేకజ  
 నితే నయనారుణ్యే, దశవదనవిషయకక్రోధానలజ్వాలాగ్రతాదా  
 త్యసమ్భావనయా ఉక్తవిషయా స్వరూపోత్పేత్సా || ౫ ||

తదానీమితి || తదానీమ్ - దశవదన క్రోధకలుషీకృత రఘు  
 వరనయనారుణ్యనిరీక్షణసమయే, తస్య - శ్రీరామస్య, ఆశయాను  
 వర్తినా - అభిప్రాయానుసారిణా, వ్లవగచక్రవర్తినా - సుగ్రీవేణ,  
 దూతముఖాత్ - చారముఖాత్, ఆహూతాః, పురుహూతాత్ - ఇ  
 వ్రాత్, అధికా భుజయోః - దోష్టోః, ప్రశస్తిః - ప్రఖ్యాతిః యేషాం  
 తే తథోక్తాః, మలయాదయోగిరయఃప్రముఖాః పురస్సరాః యేషాం  
 తేషాం గిరీణామ్, దరీమ - గుహాసు, వసతిర్వాసా యేషాం తే తథో  
 క్తాః; వ్లవగసేనాపతయః - వానరవాహినీనాయకాః, సత్వరమ్,  
 నిజనిజైః - వైవైస్వేస్వేః, అనీకైస్సాకమ్ - వైవైస్వేస్వహ, ప్రస్థాయ  
 ఆతివిరమ్ - బహుకాలదారభ్య, నిరీక్షితః - ప్రతిపాలితః, స్వామి  
 కార్యనిర్వాహస్య సమయలాభః - కాలప్రాప్తిః, తేనసులభః -  
 అనాయాసలభ్యః, ఉ వైషోవికాసో యస్యతథాభూతేన, తోషే  
 ణ - హాషేణ, కృతజ్ఞతయేతిభావః. పదపదే ప్రతిపదమ్ - ప్రతి

మాస్ఫోటయన్తకరతలైర్భుజశిరాంసి, ఆపూరయన్తకీలకీలకొలా  
 వాలైర్బ్రహ్మణ్ణమణ్ణలీమ్, సమున్నమయన్తొలాజ్ఞూలాని శిరస్పదే  
 షు, సముద్గమయన్తో ధూళీః ప్లుతివిశేషైః, ప్రత్యభ్యసముపనతశు  
 భశకునవరమ్పరా నిరీక్షణక్షణద్విగుణితరణోత్సాహతయా సన్న  
 హ్యన్తస్సత్రికూటాచలముత్పాట్య లక్ష్ణాముదన్వజ్జలే నిమజ్జయితుమ్,  
 ఆగత్య ససమ్భ్రమిమ్యశ్యమూకం గిరిమ్, అభివన్త్య ససుగ్రీవసు

పాదవిన్యాసమిత్యర్థః. కరతలైః - హస్తతలైః, భుజశిరాంసి - సర్  
 వాణ్, ఆస్ఫోటయన్తః - సశబ్దం తాడయన్తః, కీలకీలతికపీనాంపా  
 ర్శ్లోత్కర్షణజన్యభ్యనివిశేషస్యానుకరణమ్, తస్య కొలాహలైః -  
 కలకలైః, బ్రహ్మణ్ణమణ్ణలీమ్ - విద్యణ్ణమణ్ణలమ్, ఆపూరయన్తః - ము  
 ఖరీకుర్వన్తః, లాజ్ఞూలాని - పుచ్చాని, శిరస్పదేషు - మూర్ధదే  
 శేషు || సూ || అధశ్శిరసీవదగ్గతి విసర్గస్య సాదేశః. సమున్నమయ  
 న్తః - ఉదగ్రీకుర్వన్తః, ప్లుతివిశేషైః - వివిధప్లవనైః, ధూళీః - రే  
 ణాణ్, సముద్గమయన్తః - ఉచ్ఛ్వాపయన్తః, ప్రత్యభ్యమ్ - ప్రతిమా  
 ర్గమ్, సముపనతానామ్ - సమాపాదితానామ్, శుభశకునవరమ్ప  
 రాణామ్ - విజయసూచకశుభనిమిత్తానామ్, నిరీక్షణక్షణే - విలొక  
 నసమయే, ద్విగుణితః - విజయనిశ్చయాతువనరుక్తః, రణోత్సా  
 హః - యుద్ధప్రయత్నః. యేషాం తేషాం భావన్తత్తా, తయా హేతు  
 నా, లోకొత్తరేషు కార్యేషు స్థేయాణాం ప్రయత్న ఉత్సాహః. ల  
 జ్ఞామ్ - రావణనగరిమ్, సత్రికూటాచలమ్ - తదాధారభూతత్రి  
 కూటాచలేనసహేవ, ఉత్పాట్య - ఉన్మూల్య, ఉదన్వజ్జలై - సాగ  
 రామ్భుసి, నిమజ్జయితుమ్ - విస్థానయితుమ్, సన్నహ్యన్తః - య  
 తనూనాస్సన్తః, ససమ్భ్రమిమ్, ఋశ్యమూకమ్ - తన్నామానం  
 గిరిమ్, ఆగత్య - ప్రాప్య, ససుగ్రీవసుమిత్రానన్తనమ్ - సుగ్రీవలక్ష్మ  
 ణసహితమ్, సరఘూణాం రాజ్ఞాం కులమేవ ఉపవనం ఆరామః,

మిత్రానందనం రఘుకులాపవనచందనమ్, అర్యమణమివ మయూఖా  
 స్సర్వే పర్యవారయన్ ॥ ౫ ॥ తదాఖలు ॥ ప ॥ లజ్జాంయియా  
 సాస్సహ కేశస్తేవైరనలపదివ్యాస్త్రీవిదఃఖరాఠేః । పాథోధిరా  
 సీన్నమునేర్ముముక్షోఃప్రాజ్ఞస్య సంసార ఇవాన్తరాయః ॥ ౬ ॥  
 భగ్నాచక్రం భరచూర్ణితాక్షం తథాపి సంవర్తనమీరవేగమ్ । మ

తస్య చందనమ్ చందనమ్రుమవదానందనం రఘునందనమిత్యర్థః. అభివ  
 న్ద్య - నమస్కృత్య, అర్యమణమ్ - సూర్యమ్, సర్వే, మయూఖాః  
 కిరణాభవ, పర్యవారయన్ - పరివప్రుః ॥ ౫ ॥

అథకథంవా రామచంద్రోవానరస్తైవైస్సహ జలనిధిమవ్యతి  
 లక్ష్మ్య లజ్జాం. జిగమిషతీత్యాశజ్య సమాధత్తై ॥ లజ్జామితి ॥  
 కేశస్తేవ్యైః - వానరసేనాభిస్సహ, లజ్జామ్ - జలనిధిమధ్యప్రతి  
 స్థితామితిభావః. యియాసాః - యాతుమిచ్ఛోః ॥ వ్యా ॥ యాతైస్స  
 న్నన్తాదుప్రత్యయః. అనల్పాని బహూని దివ్యాస్త్రాణి ఆగ్నేయా  
 దీనివేతీతి తద్విత్, తస్య, ఖరాఠేః - శ్రీరామస్య, పాథాంసిధి  
 యవైలప్తిన్నితి పాథోధిః, “కర్తృణ్యధికరణైవ” ఇతి ధాధాతోఃకి  
 ప్రత్యయః. ముముక్షోః - మోక్షుమిచ్ఛోః, ప్రాజ్ఞస్య - విదుషః,  
 మనః - మననశీలస్య, సంసారః - కర్మానుగుణజననమరణపరమ్  
 రాపరపర్యాయః, నశ్చ అన్తరాయః - విఘ్నరూపః, ప్రకృత  
 ప్రవృత్తివిఘటకదుర్లభ్య త్వజ్ఞానవిషయ ఇత్యర్థః. నాసీత్. ఉపమా  
 లజ్జారః ॥ ౬ ॥

విజయయాత్రాయై రామలక్ష్మణయోః రథారోహణమాహ  
 ద్వాభ్యామ్ ॥ భగ్నేతి ॥ అథ - వానరస్తైనాగమనానన్తరమ్, మ  
 హారథః - రథికాశ్రీసరః, ప్రకర్షణ పీఠప్రవీరః, దాశరథిః, భగ్నా  
 ని - విధ్వంసితాని, అరీణాం చక్రాణి - మణ్డలాని, యేనతథోక్తమ్,  
 అన్యత్ర, భగ్నాని - చూర్ణితాని, అరాణిచక్రమధ్యనివేశితతిర్యక్తా

హారథో దాశరథిఃప్రవీరో రథంహనూమస్తమథారురోహ ॥ ౭ ॥

ప్రజవం హరిమారుహ్య సాజ్ఞదాభిఖ్యమున్నతమ్ । సౌమిత్రిరపిశ

రువిశేషాః ॥ ౧ ॥ అరంశీఘ్రిచ చక్రాజ్ఞైత్తితి మెదిసి. తాన్వేషాం  
సస్తీత్యరీణి తాదృశాని - చక్రాణి రథాణాని యస్య తథోక్తమ్, భ  
రేణ - అతిశయేన, చూర్ణితః - వినాశితః, అక్షత్తితి రావణసుతః యే  
సతం తథోక్తమ్. అన్యత్ర, భరేణ భారేణ చూర్ణితః భగ్నః అక్షః  
లోహనిర్మితః శకటవహనక్షమః తిర్యక్ప్రసారితః పరిఘరూపః,  
యస్యతథోక్తమ్. తథాపి, సంవర్తః - ప్రళయః, తస్మిన్ యస్సమీ  
రో మారుతః తస్య వేగత్వవేగోయస్యతంతథోక్తమ్; అత్ర, శిథిలిత  
నిఖిలప్రధానావయవోపి రథః ప్రళయవనసమాసజవ ఇతి విరోధా  
భాసః. హనూమస్తం రథమ్ - ఆజ్ఞానెయరూపం న్యస్తనమ్, ఆరురో  
హ - ఆరూఢవాక్, అత్రహనూమతఃప్రకృతకారోబ్యయోగిత్యేన  
రథాన్న నాపరిణత్యపేక్షణాత్ పరిణామాలజాగరః. పూర్వోక్తవి  
రోధాభాసస్య భగ్నూరిచక్రం భరచూర్ణితాక్షమితి జ్ఞేయోజ్ఞాపితత్వా  
త్ సజగరః. అనయోఃపరస్పరవైరపేక్ష్యాత్ సంస్పృష్టిరిత్యలమ  
తివిస్తరేణ ॥ ౭ ॥

ప్రజవమితి ॥ శత్రూణామ్ - వైరిణామ్, హస్తా - సంహా  
రకః, సౌమిత్రిః - లక్షణోపి, అపిస్సముచ్చయే, ప్రజవమ్ - ప్రకృ  
ప్తవేగమ్, అజ్ఞదత్తత్యభిఖ్యా నామ తయాసహవర్తత్యితి సాజ్ఞదాభి  
ఖ్యః, తథాభూతమ్; అన్యత్ర అజ్ఞదయోః - కేయూరయోః, అ  
భిఖ్యా - శోభా, తయాసహితమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ అభిఖ్యానామశోభ  
యోరిత్యమరః. ఉన్నతమ్ - ప్రాంశుమ్, హరిమ్ - కపిమ్, తుర  
జ్జరంచ ॥ ౧ ॥ యమానిలెన్ద్రైవన్ద్రాగ్రవిష్ణుసింహాంశువాజిషు । శు  
కాహికపిభేకేషు హరిర్నాకపిలెత్రిషు ఇత్యమరః. ఆరుహ్య, భా  
తరమ్ - జ్యేష్ఠం శ్రీరామమ్, అన్వగాత్ - అన్వగచ్ఛత్, ప్రకృతా

తూరిణాం హస్తాభ్రాతరమన్వగాత్ ॥ ౮ ॥ ౫ ॥ తత్త్వణమిత్రాన్వ  
 కుకులక్షితిరక్షిణా కర్మసాక్షిసుతనమక్షం కటాక్షసలిలేరభిషిభ్య న  
 పక్షపాతమక్షాహిణీనామధ్యక్షతాపదే నిక్షిప్తాయమక్షయ్యభుజ  
 సత్వసాహసైకనిధిరాశుశుక్షణి నన్దనఃసన్దన్దన సాక్షాదమరవరూ

ప్రకృతవిషయః శ్లేషాలజ్కారః. తేన తురక్ష్ణాజ్జదయోః ఔపమ్యం ౫  
 మ్యతభ్యత్యలజ్కారేణ అలజ్కారధ్వనిః ॥ ౮ ॥

తత్త్వణమితి ॥ సచాసౌక్షణశ్చ తత్త్వణః తం తత్త్వణమ్ - త  
 ప్నికాలభ్యత్యర్థః. ॥ సూ ॥ కాలాధ్వవోరత్యన్తసంయోగభితి ద్వితి  
 యా, ఇత్త్వాకుకులక్షితిరక్షిణా - రామెణ, కర్మసాక్షిసుతస్య -  
 సూర్యపుత్రస్య సుగ్రీవస్య, నమక్షమ్ - పురతపవ, అక్ష్యస్సమీప  
 మిత్యవ్యయీభావే ప్రతిపరసమనుభ్యోక్ష్యభితి టచ్ సమాసాస్తః. పక్షే,  
 పాతః - అభినివేశః, పక్షపాతః - ప్రీతిరిత్యర్థః. తేన సహవర్తత  
 భితి సపక్షపాతమ్, కటాక్షాః - అపాజ్జవీక్షణాని, తాన్వేష ఉడ  
 కానీతి కటాక్షాణాం సలిలాత్మనా పరిణామః, ప్రేః - అపాజ్జదశశా  
 నామృతధారాభిరిత్యర్థః. అక్షాహిణీనామ్ - అక్షాహిణీసంఖ్యాపరి  
 మితసేనానామ్, ॥ సూ ॥ “అక్షాదూహిన్యాముపసంఖ్యానమ్”  
 భితివృద్ధిః. అక్షాహిణీసంఖ్యామగ్రే దర్శయిష్యామః. అధ్యక్షతా  
 పదే - ఆధిపత్యే, నిక్షిప్తః - నియోజితః, అక్షయ్యాణి - క్షేతుమ  
 శక్యాని, శత్రుభిరపరిహార్యాణీతియావత్. భుజయోస్సత్వమ్ -  
 బలమ్, సహసాకృతాని కర్మాణి సాహసాని తేషామేకోముఖ్యః.  
 నిధిః - స్థానమ్, అయమాశుశుక్షణినన్దనః - అనలసుతోనీలః, సేనా  
 నిపత్యసాన్నిధ్యాదిదం శబ్దేన వ్యపదేశః, సాక్షాత్ - ప్రత్యక్షః,  
 సన్దన్దః - చణ్డుఖః, ఆశుశుక్షణినన్దనభ్యత్యస్య అత్రాపి విశేషణత  
 యా సమ్బంధః; అమరవరూధినీమ్ - దేవసేనామివ, అఖిలామ్ -  
 సమస్తామపి వానరాణామియం వానరీ, తస్యైదమిత్యర్థః ॥ సూ ॥

(౪)

ధినిం నిఖిలామపి వానరిం సేనాం వివక్షానుసారేణ రక్షోనగరిమ  
నుచకర్ష ॥ ౯ ॥ ప ॥ క్షితిరజస్తిమిరేషు విస్ఫుత్వ రెష్యభిససార త  
దాహరివాహిని । ప్రథితనీలపరిగ్రహ శోభితా మలయభూభృతమా  
దృతచన్దనమ్ ॥ ౧౦ ॥ శ్రీఖణ్డక్షితిరుహషణ్ణనిర్గలేభ్యో వాలేభ్యస్స

టిష్ఠాణభిత్యాదిసాఖీపః తాం సేనామ్ - కపిసేన్యమ్, రక్షోనగ  
రిమ్ - రాక్షసపురిం ప్రథి, వక్తుమిచ్ఛావివక్షా ॥ వ్యా ॥ వచేస్సన్న  
స్తాదప్రత్యయః. తదనుసారేణ - స్వనియోగానుగుణ్యేనేతి యావ  
త్, అనుచకర్ష - సమాకృష్టవాక్ ॥ ౯ ॥

క్షితితి ॥ తదా - తస్మిన్కాలే, క్షితిరజాంసి - భూరేణవః,  
తిమిరాణి - తమాంసీవేత్సుపమితసమాసః, లేషు, విస్ఫుత్వ రేషు -  
ప్రసరత్సుసత్సు, ప్రథితః - ప్రఖ్యాతః, నీలః - సేనానాయకః, తన్య  
పరిగ్రహేణ - తత్కర్తృకస్వీకారేణ రక్షణీయతయేతిభావః. శోభి  
తా - ప్రకాశితా, నీలవస్త్రాది స్వీకారశోభితేచ గమ్యతే. హరి  
వాహిని - వానరసేనా, స్త్రీలింగాత్ కాచన కామినీతిచ గమ్యతే.  
అదృతః - అధిగతః, చన్దనః - శ్రీగంధవృక్షః అర్ధరాగశ్చ, యేనతథా  
క్రమ్, మలయభూభృతమ్ - మలయశేలమ్ కంచీద్రాజానంబ,  
అభిససార - అభిజగామేత్యర్థః. అత్ర కపిసేనాకర్తృక మలయాచ  
లాభిగమనే వర్ణ్యమానే, తమః ప్రసరణకాలికన్య నీలనిచోళావకు  
శ్చీతకామినీకర్తృకన్య చన్దనాసులిప్తరాజాభినరణన్య అప్రస్తుతన్య  
స్ఫురణాత్ సమాసోక్తిరలజాగ్రః. తల్లక్షణముక్తమ్ "సమాసోక్తిః  
పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతన్యచేత్ " ఇతి ॥ ౧౦ ॥

శ్రీఖణ్డతి ॥ ప్రస్విన్నాః - మార్గాయానజనితస్విదయుక్తాః  
స్వహనార్థక స్విదధాతౌరాదికర్షణీక్తః, నిష్ఠానత్వమ్. కపిష్ఠాః -  
వానరాధీశాః, ఉద్భ్రాన్తనామ్ - కపిసేనాకౌలాహలభయాదు  
న్దీనావామ్, ద్విజానామ్ - పక్షిణామ్, గరుద్భ్యః - పక్షైః, పక్ష

పదివిశ్రమముకపీష్టాః: ఉచ్చౌ న్నద్విజగరుదుచ్చలల్లతాసుప్రస్య  
 న్నా మలయగిరేరుపత్యకాసు || ౧౧ || X || అథ రఘుపతిరాధు  
 హ్య ప్రకృతకార్యస్య ధురమివ మలయమహీధర మభినన్దనీయ మ  
 స్థానిలమ్మదువలనవిదధిత ధవళశరన్తల్లికాముకుళ మధుర మధురసా  
 ప్సాద సుహిత మదకల మధుకరనికరఝజ్జారముఖరితహారిద న్తరా  
 ల్హామ్, ప్రవిశ్య పరిసరవనస్థలీమ్, తత్ర తత్ర చైకత్ర వటిరభూరుహా

వాలైరిత్యర్థః. ఉచ్చలన్ద్యో లతాః యాసు తథోక్తాసు, మలయగి  
 రేః ఉపత్యకాసు - ఆనన్దభూమిషు, శ్రీఖణ్డక్షితిరుహాణామ్ - చన్ద  
 నమహీరుహాణామ్, షష్టాత్ - సమూహాత్, నిర్గతేభ్యఃవాలే  
 భ్యః, విశేషణబలాత్ వాతానాం సౌరభ్యం వ్యజ్యతే, మన్దాని  
 లభ్యణితి యావత్, విశ్రమః - విశ్రాంతిమగమణ, హేత్వైకైక  
 జ్ఞమి. ప్రహషితావృత్తమ్. || ౧౧ ||

అథతి || అథ - సేనానివేశనానన్తరమ్, రఘుపతిః, ప్రకృత  
 కార్యస్య - రావణహాననసీతానయనరూపస్య, ధురమ్ - భారమివ,  
 ప్రయత్నమివేతి యావత్, మలయమహీధరమ్ - మలయపర్వతమ్,  
 ఆరుహ్య, అభినన్దనీయానామ్ - శ్లాఘనీయానామ్, మన్దానిలానాం  
 మ్మదువలనేన - కోమలనఞ్చారేణ, విదధితానామ్ - వికసితానామ్,  
 ధవళానామ్, శరన్తల్లికాముకుళానాం మధురమధురసస్య - స్వాదు  
 మకరన్దరసస్య || ౧౧ || మధుమద్యేపుష్పరసశత్యుకురః. ఆప్సాదవేన-  
 అనుభవేన, సుహితానామ్ - తృప్తానామ్, అతపవ మదకలానామ్-  
 మదోక్తానామ్, మధుకరాణాం నికరస్య - సమూహస్య, ఝ  
 జ్జారేణ ముఖరమ్ - శబ్దాయమానమ్, హరితామ్ - దిశామ్, అన్త  
 రాళమ్ - మధ్యమ్, యస్యాస్తథోక్తామ్, పరిసరవనస్థలీమ్ - మలయ  
 పర్వతపర్వన్తవనోద్దేశమ్, ప్రవిశ్య, తత్రతత్రచ - తత్రత్రతః, ఏకత్ర-  
 ఏకస్థితేశై, ఫటిరభూరుహాణామ్ - శ్రీగన్ధపాదపానామ్, సు-  
 త్కై



సకాణ్డేషు విభృతమువదిష్టాం శ్చిరనిమీలితాని నయనావిశ్వైశ్చవైరు  
 స్త్రీల్య సమున్నతగ్రీవమాఘోక్య గగనతలమవిరళనిష్పతద్బాష్పశీక  
 రావసుక్షణమైకైకశః స్వతోనివతత్పతత్రానుషరతమదానవిరతగ  
 దానవసితకకోలకాణ్డాన్ని లకణ్డాన్నిరస్తరాయనిపతితనీహారాసార  
 జన్యరావివకక్షులకరావాలక్య సకరుణం హస్తవిరచితబహువి

ము - ప్రకాణ్డేషు, నిభృతమ్ - నిష్పలం యథాతథా, పత్రాకుఞ్చన  
 ప్రసారణాదిక్రియాశూన్యమితియావత్. ఉపనిష్టాన్ చిరం - బహు  
 శాలాదారభ్య, నిమీలితాని నయనాని శ్వైశ్చవైశ్చికాలసత్వాదితి  
 భావః. ఉస్త్రీల్య - వికాప్య, సమున్నతా డ్విర్ధమున్నమితాగ్రీవాయ  
 స్త్రికాకర్మణితద్యథాతథా, కణ్డామున్నమయ్యేత్యర్థః. గగనతలమ్ - న  
 భస్థలమ్, ఆలాక్య - దృష్ట్యా, అవిరళమ్ - అవిచ్ఛిన్నమ్, నిష్పత  
 వ్యః - ప్రవవ్యః, బాష్పశీకరాః అశ్రుజలకణాః యేషాంతథోక్తాన్,  
 సజలజలధరాభావాదితిభావః. ఆనుక్షణమ్ - ప్రతిక్షణమ్, ఏకైకశః  
 పర్యాయేక్షేకేకమిత్యర్థః || వ్యా || సజ్జ్యేకవచనాచ్చ వీహ్నాయామితిశ  
 స్పృత్యయః. స్వతఃనిపతన్తి, పతత్రాణి తనూరుహాణి యేషాంతథో  
 క్తాన్, ఉపరతః - అపనన్నస్సమాప్తత్యతి యావత్. మదశ్చిత్తాత్సు  
 క్యం యేషాంతాద్యశాన్ - అవిరతమ్ - అనిశమ్, గదః రోగః యే  
 షాంతథోక్తాన్, అవసితా అవసానం ప్రాపితా కేకాయాం కేకా  
 ధ్వనావిషయే ఉత్కాణ్డా ఆసక్తిర్యైస్తథోక్తాన్. నీలకణ్డాన్ - సు  
 యూరాన్, నిర్గతః అస్తరాయో విఘ్నః యస్త్రికకర్మణీ తద్యథా త  
 థా, అవిచ్ఛేదమిత్యర్థః. నిపతితః నీహారాణాం తుహినానాం ఆ  
 పారోధారాసమ్పాతః. శీతేన జర్జ్వరాన్ శిథిలాన్ లక్షణయా శిథి  
 లితశతపత్రానిత్యర్థః. ఆలక్య - దృష్ట్యా, సకరుణం - సశోకం య  
 థాతథ్యాతపస్విన్యచీవాః; అమీఅపి-మయూరాఅపి, హస్తైతిభావే,  
 మయూరదర్శనోద్బుద్ధనంపాకరజనితాత్మదశానంస్తరణాత్ భేదః.

ధా నారఘ్ణేయ విధినా విధినాఽనతిచిర ప్రముషితామాత్మ ప్రీయాం,  
 కాదమ్బినీం నితమ్బినీమివ వయమనుపలభ్య క్వచిదపి శోచ్యాం ద  
 శాం నీతా అమీ అపి తపస్విన ఇతి మనసి నిశ్చిన్వకా సదృశానుభ  
 వతుభితహృదయో నిశ్వస్య దీఘకముష్ణంచ లక్ష్మణమిదమపాదీ  
 త్ || ౧౨ || ప || ప్రియజనవిరహకృశానామలయసమీరణసమ్ప్ర  
 తసమిద్ధే | సమిధమివమన్తథనఘ్నీ సహజానుపిధీరతాంజాహోవమమ||

విరచితాః బహోష్ట్రవిధాః ప్రకారాః యేషా నైతథోక్తాః. అనారఘ్ణ  
 ణీయాః - ప్రారమ్భానర్హాః, విధయః విధానాని యేనతథోక్తేన,  
 విధినా - దేవేన, || ౧ || విధిర్విధానే దేవేపీత్యుభయత్రాప్యమరః.  
 అనతీవిరమ్ - అల్పకాలపవ, ప్రముషితామ్ - అపహృతామ్, ఆత్మ  
 ప్రీయామ్ - స్వహృదయానన్దజనకతయా స్వప్రేమవిషయాభూతామ్,  
 కాదమ్బినీమ్ - మెఘమాలామ్, నితమ్బినీమ్ - సీతామ్, విరచితేత్యా  
 దీనామత్రాపి యోజనా, వయమివ క్వచిదపి - కుత్రాపి, అనుపలభ్య-  
 అలభ్యా, శోచ్యామ్ - శోచితుమర్హామ్, దశాం - అవస్థామ్, నీతాః -  
 ప్రాపితాః, ఇత్యేవం మనసినిశ్చిన్వకా - అవధారయకా, సదృశానాం  
 ఆత్మసదృశవిరహిణామ్, అనుభవేన - సాత్మాద్దర్శనేన, తుభితం  
 విఘ్నరితం హృదయం చేతః యస్యతథోక్తస్సకా, దీర్ఘముష్ణంచ నిశ్వ  
 స్య, లక్ష్మణం ఇదం వక్ష్యమాణం వచనమపాదీత్. వదేర్లుఖ్ || ౧౨ ||

ప్రియజనేతి || భూలక్ష్మణేతి శేషః. మన్తథోమదనపవ మఘ్  
 అద్వరదీక్షితః, సంప్రతి - ఇదానీమ్, మలయసమీరణ, మన్దమా  
 రుతేన సమిద్ధే - దీపితే, ప్రియః ప్రీతివిషయః, సచాసౌజనశ్చ సీతా  
 రూపఇతి యావత్. తస్య విరహులూపియోగపవ కృశానురసలః,  
 తష్టికా మమ సహజామ్ - నిసర్గసిద్ధామపి, ధీరతామ్ - ధైర్యమ్, స  
 మిధమివ - ఇద్దమివ, జహోవ - హతవాకా, అత్ర విరహిధైర్యలాప  
 విఘ్నదనే, మఘ్నత్వారోపాద్ధూప్రకాలకారః || ౧౩ ||

(x)

యుద్ధ కాండః

౧౭

X || ఇతి వ్యాహరన్నేవ దురాసదోఽయమస్తద్విధేరితి హ్రాగేవ  
 తమద్రిమతిచక్రామ || ౧౪ || ప || నైవైస్త్వతో గిరియం గణనా  
 విదూరైః ప్రైత్యోవతీర్య పరితోపి వివేష్ట్యమానః | ప్రాగర్ణవస్య  
 జఠరాద్దివినిర్జిహానో మై నాకభూధర ఇవ క్షణమాబభాసె || ౧౫ ||  
 || X || తదను హరికులపతిరాసాద్య శీతాభుతయా బహిర్నిర్గత్య త  
 పనకిరణ సేనాసముత్సుకేర్లవణోదయాదోభిరుచ్ఛావచమధ్యాసిత

ఇతి || ఇతి - పూర్వోక్తప్రకారేణ, వ్యాహరణ, వదన్నే  
 వ - ఆయమ్ - మలయగిరిః, అస్తాకం విధేవ విధాయేషాంతైః, అస్త  
 ద్విధైః - అస్తాదృశైః, దురాసదః - ఆపాదితుమశక్యః, ఇతి ద్రాగే  
 వ - (దు)తమేవ, తమద్రిం అతిచక్రామ - అతిక్రాస్తవాణ || ౧౪ ||

నేవైస్త్వరితి || తతః - అనస్తరమ్, అయంగిరిః - మలయశైలః,  
 గణనావిదూరైః - సఙ్ఖ్యాతీతైః, నైవైస్త్వః, ప్రైత్య - దృష్ట్యా, ఊర్ణ్య  
 దేశ ఇతి భావః. అవతీర్య - అవరుహ్య, పరితః - సమస్తాదపి, వి  
 వేష్ట్యమానః - పరిచార్యమాణః, ప్రాక్ - ఆఙ్ఞ నేయకృతసముద్రో  
 స్త్రజ్ఞనకాలే, అర్ణవస్య జఠరాత్ - ఉదరాత్, దివి - అస్తరితే,  
 నిర్జిహానః - నిర్గచ్ఛణ, మై నాకభూధరఇవ - మై నాకగిరివ, క్షణమ్ -  
 క్షణకాలే, ఆబభాసె - బభౌ || ౧౫ ||

తదన్వీతి || తదను, హరికులపతిః - సుగ్రీవః, శీతాభుతయా -  
 శీతాసహిష్ణుత్వేన, || సూ || శీతోష్ణతృప్తేభ్యస్తదసహనశ్చత్యాభు  
 త్. బహిః - సముద్రాద్విహిరిత్యర్థః. నిర్గత్య - నిష్క్రమ్య, తవ  
 నకిరణ సేనాసముత్సుకైః - సూర్యాతవసేనాసమాసక్తైః, అవణము  
 దకం యస్యస లవణోదః - అవణసముద్రః || సూ || ఉత్తరపదస్యచేతి  
 చక్తవ్యమిత్సనేన ఉదకస్య ఉదాదేశః. తస్య యాదోభిః - జలజ  
 స్తుభిః, ఉదకృ అవాక్చ ఉచ్ఛావచమ్ - అనేకవిధం యథాతథా,  
 మయూరవంసకాదిత్వాత్సమాసః. ఉద్భావోముఖతయేత్యర్థః.

రితోష్య సంమాన్య నవరత్నహార కేయూరకటక కుణ్డలకుసుమవననా  
 జ్జరా గాదిభిరమూల్యవస్తుభిస్సపరివారౌ సుగ్రీవదశగ్రీవానుజౌ పరి  
 ష్వజ్య సౌహృదపుళకీతాభ్యాం బాహుభ్యామౌభాష్య సూన్మృత  
 యాగిరా కొనలేశ్వరస్వసభ్యోచిత్రేరేవ విభవైస్సహ స్వంస్వంపు  
 రం ప్రస్థాపయామాస ॥ ౨౫౮ ॥ ప ॥ ఇత్వాకుం సగరం భగీరథమ  
 మజం వీరంకకుత్ స్థంరఘుం స్వానేతాన్యక పావ్ర సాధితదిశో విస్తాగ

బ్రాహ్మణాః, యథోచితమ్ - యథాయోగ్యమ్, పారిణొషకైః - బ  
 హుమానైః, బాహుజాః - క్షత్రియాః, ఇతరానపి - రాజపురుషా  
 నిత్యర్థః, పరితోష్య - సంతోష్య, నవరత్నహారః, కేయూరమ్ - అజ్జ  
 దమ్, కటకమ్ - జలయః, కుణ్డలమ్ - కర్ణభూషణమ్, కుసుమాని  
 వననాని - వస్త్రాణి, అజ్జరాగః - అజ్జలతనమ్, ఏతదాదిభిః అమూ  
 ల్యవస్తుభిః - అనర్హద్రవ్యైః, సపరివారౌ సుగ్రీవదశగ్రీవానుజౌ  
 సంమాన్య - సమ్మాజ్య, సుహృదోభావస్సౌహృదమ్ - మైత్రీ, తే  
 న పుళకీతాభ్యామ్ - లోమాఞ్చీతాభ్యామ్, బాహుభ్యాం పరిష్వజ్య  
 ఆలిక్య, సూన్మృతయా - త్రియయా, గిరా - వాచా, ఆభాష్య  
 స్వస్య - ఆత్మనః, సఖ్యుర్భావస్సఖ్యమ్ - మైత్రీ, ॥ సూ ॥ సఖ్యు  
 ర్యథతి యప్రత్యయః. తస్మ డిచితైః, విభవైః - గజతురగాదిభిస్స  
 హ, స్వంస్వంపురంప్రతి - నిజనిజనగరముద్దిశ్య, ప్రస్థాపయామా  
 స - ప్రేషితవాః. ॥ ౨౫౮ ॥

ఆథేదానీం రామచన్ద్రీన్య ప్రజాపాలనప్రక్రమం ప్రస్తాతి  
 ఇత్వాకుమితి ॥ సరాఘః, ఇత్వాకుమ్, సగరమ్, భగీరథమ్. అ  
 మ్, వీరమ్ - శూరమ్, కకుత్ స్థమ్, రఘుంచ, యశసా - కీర్త్య  
 ప్రసాధితదిశః - అలంకృతహరితోపీత్యర్థః, ఏతాః స్వాః - ఆత్  
 యాః, రాజ్ఞః వైః - నిజైః, గుణైః - శౌర్యదార్యాదిభిః.  
 స్వారయ ప్రజాఇత్యనెనాన్వయః. స్వారయ శేర్ల్యవైత్వాద్వికర్ణ

యన్ ప్రేక్ష్యతైః । ప్రహ్వైర్భ్రాతృభిరన్వితస్సతిస్సభిసాన్యాయాద్యథా  
క్తిభిర్నిత్యేవాసనికన్యయాచసువిరంఃరామోరరక్షప్రజాః ॥౨౫౯॥

ఇతి శ్రీమదఖిలభువనభూషణ కర్ణాటకజనపదలక్ష్మీరజ్జమహీభూత  
మహీశూరపురవరపయోనిధి పూర్ణచంద్రాయమాణ శ్రీకృష్ణ  
రాజమణ్డలెశ్వరతనుభునః శ్రీ చామరాజేంద్రభూషణేః  
సంస్కృతభాషాప్రథమాధ్యాయనకర్తా శ్రీమతాశ్శివకుల  
జలధిపారిజాతస్య శ్రీమదణ్డయ్యకాస్త్రీణాశ్శివుత్రాణ  
లోనల్యగరశపురిశకాస్త్రీణావిరచితః  
చమ్పూరామాయణయుద్ధకాండస్సమాప్తః

ర్వమ్. రామస్య సర్వాతిశాయిగుణశారిత్యైత్ అనేన పరిపాలితాః  
ప్రజాః తాన్మత్పరవైయవేతిభావః. ప్రహ్వైః - నమ్రైః, అజ్ఞానుసా  
రభిరతర్లభః. సాత్యై - వ్రత్యత్యైః, తిస్సభిశ్చ క్తిభిర్యథా - ప్రభా  
వోత్సాహామత్తరీజన్యశక్తిభిరన్వితైః. భ్రాతృభిః - భరతాదిభిరను  
జైః, నిత్యేన - రాజనీత్యేవస్థితయా, అసనికన్యయా - సీతేయాచ,  
అన్వితైః - యుక్తస్స౯. ప్రజాః, సుధిరమ్, ఏకాదశసహస్రవర్షకాల  
మిత్యర్థః. తథాచశ్రీరామాయణమ్ : దశవర్ష సహస్రాణి దశవర్షక  
తానిచ । భ్రాతృభిస్సహితశ్శ్రీమాన్-రామోరాజ్యమపేక్షరత్ ॥  
౨౫౯. రరక్ష - పరిపాలయామాస. ॥ ౨౫౯ ॥

శ్రీమద్భీష్మకవల్కలకార్ణవకావ్యేష్యశ్రీమతఃపెరిస్వామి  
శ్రీనివాసగురోఃశివుత్రాణ సద్విద్యాకాలాధ్యక్షేణ  
పెరిస్వామి, తిరుమలూచార్యేణ విరచితా  
మధుమజ్జ ర్యాభ్యా వ్యాభ్యా  
సమాప్తా.

